

PAVLE ZRIMŠEK, Ljubljana

OTVORENOST KOMUNIKACIJSKOG PROSTORA KAO DRUŠTVENA NORMA

»Otvorenost« je pravno-politička kategorija. Kao takva, ona predstavlja društveno uvjetovano i determinirano kvalitativno svojstvo danog društvenog uređenja i odnosa u njemu. Otvorenost se prakticira u odnosima unutar danog društvenog uređenja, kao i u odnosima nekog društva ili nacionalne zajednice nasuprot drugim zajednicama u najširim razmjerima.

Što se tiče otvorenosti kao društvene norme, možemo reći da ona predstavlja institucionalizaciju spoznaje o većoj ili manjoj objektivnoj nužnosti i potrebi otvorenosti društva i njegovih dijelova. To znači da društvena norma izražava principijelan stav društvene zajednice o odnosima među strukturnim dijelovima društva i o odnosima neke društvene zajednice prema drugim zajednicama u međunarodnim razmjerima.

Opće determinante otvorenosti

Opće determinante otvorenosti kao pravno-političke kategorije i društvene norme jesu ekonomskog i političkog karaktera. Što se tiče ekonomskih determinanata, treba prije svega istaknuti trajniju orijentaciju našeg samoupravnog socijalističkog društva na tržišnu proizvodnju i organsko uključivanje u međunarodnu podjelu rada i svestranu razmjenu. Među političkim determinantama treba u prvom redu spomenuti našu politiku nesvrstavanja i ravnopravne i miroljubive suradnje u međunarodnim odnosima, dalje politiku dobrosusjedskih odnosa sa zemljama s kojima naša federacija graniči, kao i presudnu činjenicu da smo mnogonacionalna samoupravna zajednica, podijeljena na više ravnopravnih republika i pokrajina, što ujedno znači da je opstanak takve zajednice moguć samo uz postojanje uzajamne otvorenosti i svakodnevnog potvrđivanja i samopotvrđivanja ravnopravnosti tih dijelova i njihovih bitnih interesa i potreba.

Pitanje dimenzija i relacija otvorenosti

Kakve su dimenzije i relacije otvorenosti, može objasniti odgovor na pitanje: na što i na koga se otvorenost odnosi, u kojim smjerovima ona treba da

djeluje, odnosno među kojim subjektima se ona prakticira? Realnu društvenu otvorenost ili realnu otvorenost našeg komunikacijskog prostora moguće je prema tome utvrđivati jedino empirijski, uspoređujući dimenzije otvorenosti kao društvene norme s empirijskim podacima o ostvarivanju otvorenosti u praksi. Društvena norma prema tome upućuje dakle prije svega na teoretske dimenzije i moguće relacije otvorenosti. Stvarne dimenzije realne otvorenosti mogu biti šire ili uže, ovisno o odnosu političkih snaga i drugih relevantnih faktora ili konstelacije.

U svakom primjeru otvorenost — bilo kao društvena norma, bilo kao realna društvena praksa — nije neograničena. Naprotiv, ona može biti, a i jeste, svrsishodno dimenzionirana, više ili manje ograničavana, ponekad dozirana; ona doživljava razdoblja širenja i sužavanja, ovisno o unutrašnjim i vanjskim faktorima, konstelacijama i potrebama. Prema tome, realna društvena otvorenost ne može biti dogma, premda ona nije imuna ni pred dogmatskim shvaćanjima, niti pred većom ili manjom željom da se ona podešava prema različitim nahođenjima i pragmatističkim potrebama određenih grupa, nosilaca moći, monopolističkih tenzija i tendencija i tome slično.

Uzajamna povezanost otvorenosti komunikacijskog prostora s drugim kvalitativnim svojstvima društvenih odnosa

Otvorenost komunikacijskog prostora kao realna društvena praksa ne postoji sama za sebe. Ona može postojati samo uz istodobno postojanje niza nužnih kvalitativnih svojstava društvenih odnosa s jedne i kao rezultat istinskog podruštvljavanja politike i drugih relevantnih društvenih aktivnosti s druge strane. Koja su to nužna kvalitativna svojstva društvenih odnosa što presudno utječu na ostvarivanje otvorenosti u praksi? Otvorenost pretpostavlja:

1. slobodno kruženje i razmjenu informacija i komunikacijskih tokova u svim pravcima, što ujedno znači i odsutnost svakog monopola u raspolaganju informacijama;
2. otvaranje izvora informacija za sredstva informiranja i otvorenost ovih nasuprot samoupravnih struktura na svim nivoima;
3. ravnopravnost svih subjekata u mogućnostima za korištenje informacija koje su relevantne za društveni položaj samoupravnih subjekata;
4. javnost rada svih društvenih organizama i organa te javnost razmatranja društvenih pojava i problema; dalje možemo reći da je otvorenost usko povezana i s ostvarivanjem prava obavještavanja i obaviještenosti pod jednakim uvjetima.

Iz svega toga može se izvući zaključak da je otvorenost utoliko veća ukoliko su ravnopravniji odnosi između subjekata i ukoliko se u većoj mjeri prakticira sistem demokratskog i ravnopravnog, to jest samoupravnog društvenog dogovaranja i tome slično. To znači da nerazvijenost samoupravnih odnosa i pokušaji redukcije samoupravljanja na razne elitističke grupe u organima vlasti, u političkim i drugim organizacijama i organima, koje izražavaju tehno-kratsko-birokratske, etatističke i druge više ili manje partikularističke i slične interese, u praksi djeluju protiv otvorenosti komunikacijskog prostora s jedne strane i u pravcu sakaćenja odnosno manipuliranja masama i informacijama s druge

strane. Različiti oblici i vidovi nestabilnosti društva predstavljaju prema tome vrlo neugodno tlo za istinsku i široku primjenu otvorenosti jednog komunikacijskog sistema. Polazeći od tih implikacija, nama postaje jasno i evidentno kakav bismo idejno-politički stav trebali zauzeti mi kao neposredno zainteresirani za afirmaciju i daljnji napredak otvorenosti samoupravnog socijalističkog društva.

To što smo rekli o otvorenosti kao realnoj društvenoj praksi odražava se više ili manje adekvatno i u otvorenosti kao društvenoj normi. Tako se u uvodnim načelima (V.) zakonskog prednacrta o javnom informiranju SR Slovenije kaže:

»Zbog ostvarivanja načela jedinstva i otvorenosti jugoslavenskog komunikacijskog prostora osigurava SR Slovenija slobodu obavještanja i pravo obaviještenosti svim građanima SFRJ pod jednakim uvjetima te ubrzava usklađivanje i integriranje cjelokupne djelatnosti u jedinstven sistem informiranja u Jugoslaviji. Isto tako nastoji da u okviru svojih nadležnosti ostvaruju načela slobodne međunarodne razmjene informacija, posebice sa slovenskim nacionalnim zajednicama izvan državnih granica.«

Spomenuti prednacrt zakona u svom I. uvodnom načelu podcrtava slobodu komuniciranja kao osnovni uvjet za samoupravljanje radnog čovjeka i građanina te njihovo kvalificirano suodlučivanje o društvenim stvarima. Zato se SR Slovenija zalaže za afirmaciju utjecaja javnog mnijenja, podrštvljavanje javnog informiranja i ukidanje bilo kakvog monopola obaviještenosti time što neprekidno jača ulogu i utjecaj građanina i radnog čovjeka u procesima informiranja te produbljuje odgovornost izvora i sredstava javnog informiranja prema njima.

Prijedlog rezolucije o javnom informiranju koji je pripremila Savezna skupština kaže o otvorenosti slijedeće:

»Otvorenost naše društvene zajednice prema drugim zemljama ostvaruje se u javnom informiranju s razvitkom slobodne međunarodne razmjene informacija. Ova se otvorenost temelji na osnovnim načelima samoupravnog socijalističkog društva i na potrebama slobode i razvoja ličnosti. Ovu otvorenost nije dopušteno zloupotrebjavati za ciljeve protivne osnovnim interesima društvene zajednice i načelima na kojima SFRJ gradi svoje međunarodne odnose, kao i protivne načelima Povelje UN ili koji nanose štetu stabilnosti, sigurnosti i neovisnosti naše zemlje« (II/13).

Citirani prijedlog rezolucije dalje podcrtava (III/14) da je ustavno načelo javnosti reda obvezno za sve društvene čimbenike, što je utoliko važnije ukoliko se tu radi o djelatnosti od većeg značenja za društvenu zajednicu. U vezi s tim dalje je rečeno:

»Društvene i sve ostale stvari koje pogađaju interese građana i radnih ljudi treba izvršavati na način koji omogućuje svakom građaninu da se upozna sa svima osnovnim činjenicama koje određuju njegov društveni i politički položaj te njegovo pravo na participaciju u odlučivanju o tim stvarima.«

I dalje: »Svi izvori informacija moraju biti dostupni društvu, osobito sredstvima javnog informiranja, a ona moraju biti otvorena u odnosu na javnost i služiti svim radnim ljudima, građanima, zajednicama i organizacijama na osnovi jednakih prava i dužnosti, ali i u skladu s već ustaljenim društvenim normama u pogledu upotrebe sredstava javnog informiranja.«

Uz spomenute stavove citiranog prijedloga rezolucije, koji upućuju na različite vidove i oblike pojavljivanja otvorenosti komunikacijskog prostora i sistema, valja upozoriti na još jedan stav ove rezolucije (IV/22). Naime, radi se o kvaliteti otvorenosti i danih informacija! »Svaki izvor informacije odgovoran je za objektivnost i istinitost obavijesti koju je dao. Dužan je dati javnosti sve podatke i upozoriti na sve činjenice bez kojih informacija ne bi bila potpuna, svestrana i točna. Svako jednostrano informiranje, svaka dezinformacija i, posebice, lažno informiranje ima za posljedicu odgovornost i predstavlja prekršaj samoupravnih prava građana. Ako zbog toga dođe do oštećenja radnih ljudi i građana, radne i druge organizacije, onda je stupanj odgovornosti utoliko veći.«

Savezna konferencija SSRNJ u svojoj je rezoluciji u vezi s otvorenošću istaknula slijedeće:

»Veća otvorenost novinstva, radija i televizije pred javnošću, udruženim radnim ljudima, samoupravljačkom praksom i društvenom bazom te veća otvorenost izvora informiranja najefektnije su oružje u borbi protiv svake težnje da se pojedinačna sredstva javnih komunikacija pretvore u bilo čiji monopol ili da se jednostrano prikazuju događaji, problemi i pojave, te zanemaruju pozitivna dostignuća našeg razvitka« (II/5).

Citirana rezolucija SSRNJ također podcrtava da su sredstva informiranja vrlo važan faktor javnosti rada, čime je upozoreno i na konkretnu povezanost između otvorenosti i javnosti rada. Trend k većoj otvorenosti samoupravnog socijalističkog tipa očituje se i u stavu SSRNJ, u kojem se kaže:

»Sredstva javnog komuniciranja moraju se brže razvijati kao aktivna, socijalistička tribina samoupravljača. Ukoliko više dolaze u njima, to jest u sredstvima komuniciranja, do izražaja sugestije, mišljenja i interesi udruženih radnih ljudi, utoliko više su ona sredstvo dijaloga, razmjene iskustava radnih ljudi i njihovih udruženja, borbe mišljenja, kritike i polemike.

... Demokratsko javno raspravljanje najbolji je put za traženje naprednih i najboljih rješenja. Sredstva javnog informiranja u takvim su situacijama dužna pravodobno ponuditi potpune informacije, koje će svojom objektivnošću i argumentima pomoći da se svestrano upoznaju uzroci i motivi različitih interesa i da se tako omogući njihovo demokratsko razrješavanje, umanjiti mogućnost njihove dramatizacije i promjene u afere i senzacije« (II/4).

Takvih stavova, kojima je otvorenost zajednički nazivnik, ima mnogo. Iz rezolucije SSRNJ navest ću još jedan, u kojem se kaže:

»Javnost rada bitan je uvjet za to da udruženi radni ljudi djeluju i odlučuju kao samoupravljači. Zato je dužnost i interes nosioca javnih funkcija i ovlaštenja, predstavničkih i samoupravnih tijela i njihovih izvršnih organa, političkih, društvenih, stručnih i profesionalnih organizacija i njihovih foruma potpuno i pravodobno informirati javnost o svome radu i u svojim statutima, pravilima i drugim aktima točno definirati svoje obveze i odrediti postupak i način provođenja načela javnosti rada i informiranja javnosti. U tu svrhu nužno je razvijati praksu da samoupravljački i državni organi te politički forumi ne samo informiraju javnost o čemu odlučuju, nego da se i organizirano i neposredno zalažu za javno i argumentirano tumačenje biti i značaja svojih odluka.« Dalje je rečeno da javnost rada uključuje i objavljivanje informacija o različitim mišljenjima koja se pokazuju kod formiranja stavova (I/3).

Upozorimo na kraju na stav SSRNJ u korist zaštite otvorenosti: »Nužna je stalna politička akcija radnih ljudi putem njihovih radnih, političkih i društvenih organizacija protiv društveno neopravdanog uskraćivanja informacija ili davanja informacija koje ne daju dovoljno uvida u probleme i radne uspjehe pojedinih organizacija, protiv širenja poluistina radi stvaranja kaosa, idejno-političke dezorijentacije ili prisvajanja materijalnih koristi (I/4).

Da rezimiram. Kao što vidite, pitanje otvorenosti komunikacijskog prostora nije sveobuhvatno obrađivano. U saopćenju sam se ograničio na više fragmentaran prikaz fenomena otvorenosti. Prije svega pokušao sam objasniti taj fenomen i definirati ga kao realnu društvenu praksu s jedne strane i kao društvenu normu s druge strane, upozoravajući istodobno na organsku vezu između danog društvenog uređenja i kvalitativnih svojstava društvenih odnosa koji determiniraju veći ili manji stupanj otvorenosti kao realne društvene prakse i kao društvene norme s jedne strane i otvorenosti kao posebnog kvalitativnog svojstva komunikacijskog sistema s druge strane. Uz to sam htio skrenuti pozornost i na neke čimbenike koji djeluju protiv otvorenosti komunikacijskog sistema i prostora. Navođenjem stavova iz političkih dokumenata htio sam kao prvo ilustrirati svoje teze o otvorenosti komunikacijskog prostora, a kao drugo želio sam svratiti pozornost na stavove tih dokumenata, koji svakako nastoje djelovati usmjeravajuće na subjektivne snage, odnosno nosioce komunikacijskog sistema, a time se donekle identificiraju s društvenim normama.